

Warszawa, 29 czerwca 2006 r.

BAS- WASiG -1383./06

Status języka migowego w wybranych krajach

1. Uwagi ogólne

Nadanie określonego statusu prawnego językowi migowemu stało się celem działania środowisk i organizacji ludzi używających język migowy. Europejska Unia Głuchych - organizacja zrzeszająca wiele krajowych związków i stowarzyszeń głuchych - działa w tym zakresie od lat 90-tych XX wieku.

Europejska Unia Głuchych zmierza do traktowania społeczności głuchych analogicznie do mniejszości narodowych i dąży do traktowania języków migowych tak jak języki mniejszościowe. Jej celem jest uwzględnienie języków migowych w Karcie Języków Regionalnych i Mniejszościowych Rady Europy uchwalanej w 1992. (W aneksie przedstawiamy ten dokument oraz stosowną petycję Europejskiej Unii Głuchych). Natomiast szczegółowe cele związane są z promocją i ochroną języka migowego w życiu publicznym, w szczególności w sferze oświaty, sądownictwa, administracji i służb publicznych, mediach, kulturze. Fundamentalne są gwarancje nauki w języku migowym i możliwości korzystania z usług tłumaczeniowych.

Stanowisko w sprawie prawnego statusu języków migowych zajęły także ważne organizacje międzynarodowe:

- Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy wydało w kwietniu 2003 roku rekomendację, która zachęca 45 państw członkowskich do uznania języka migowego na swoim terytorium za język urzędowy.

- Parlament Europejski w 1988 i 1998 r. wydał rezolucje, w których mówi, że osoby głuche mają prawo do własnych języków migowych, że te języki migowe powinny być respektowane, oraz prosi, by członkowie UE uznawali języki migowe.

Prawne określenie statusu języka migowego ma wiele aspektów i nie sprowadza się np. do uznania go bądź nie za „język urzędowy”. W analizach statusu prawnego języka migowego w różnych krajach odnotowuje się wszelkie prawne odniesienia do tego języka. W takim ujęciu w Polsce mamy do czynienia w jakimś sensie z „prawnym uznaniem języka migowego” choć oczywiście język migowy nie jest językiem urzędowym.” Podkreślmy, że *„język migowy nie został jeszcze w Polsce uznany ustawowo za język urzędowy, ale istnieje szereg przepisów prawnych, które (...) tworzą sprzyjające warunki dla korzystania przez człowieka głuchego z jego prawa do posługiwania się językiem migowym w interakcjach publicznych (społecznych, urzędowych), (por aneks tekst J Henzel „Status prawny języka migowego”).*

Można uznać, że języki migowe w krajach europejskich jest prawnie uznawany w mniejszym lub większym zakresie. Zróżnicowane są nie tylko obszary, w których uznano język migowy, ale też ranga aktów prawnych, w których to uczyniono. Zagadnienie statusu języka migowego oraz praw osób go używających w ustawodawstwie krajów europejskich podejmowane jest zarówno bezpośrednio jak pośrednio np. w ramach ogólnych uregulowań dotyczących osób niepełnosprawnych.

Dla określenia statusu języka migowego stosowane są różne rozwiązania i instrumenty prawne: od wprowadzania osobnej ustawy o języku (np. Czechy, Słowacja, Słowenia) do określania jego statusu w wielu aktach prawnych. Regulacje określające prawny status języka migowego znajdujemy w konstytucjach (Portugali i Finlandii), prawie oświatowym, uregulowaniach dotyczącym ochrony zdrowia, mediów, rynku pracy i zatrudnienia, opieki społecznej a także możliwości życiowych osób niepełnosprawnych.

Podkreśla się, że uznanie języka może być zarówno pośrednie jak i bezpośrednie, ale zawsze wiąże się z traktowaniem języka migowego jako naturalnego środka komunikacji dla ludzi głuchych pomagającego im w integracji ze społeczeństwem oraz uczestnictwie w edukacji, sądownictwie, rynku pracy (zatrudnieniu).

Faktyczny status języka migowego i jego „uznanie” w danym kraju wiąże się głównie z tym, w jakim stopniu państwo zapewnia osobom głuchych dostęp do usług

translatorskich w sytuacjach urzędowych i społecznych oraz możliwości nauki języka. Mogą temu służyć różne rozwiązania prawne oraz umowy agend rządowych ze szkołami wyższymi, stowarzyszeniami osób głuchych, czy różnego rodzaju rządowe programy.

2. Prawne uznanie języka migowego w wybranych krajach

Przedstawione poniżej ogólne informacje na temat regulacji dotyczących języka migowego w ustawodawstwie wybranych krajów europejskich przygotowano na podstawie raportu „*A comparative analysis of the status of sign languages in Europe*”. Materiał ten przygotowano w 2003 roku na potrzeby holenderskiego rządu w związku z pracami nad regulacjami dotyczącymi holenderskiego języka migowego (materiał w całości w wersji angielskiej przedstawiamy w załączniku).

Korzystano także z materiału Europejskiej Unii Głuchych, w którym w marcu 2001 dokonano przeglądu sytuacji w dziedzinie statusu języka migowego w krajach Unii Europejskiej (*EUD Update Special Edition: Update on The Status of Sign Languages in the European Union Volume 4 Number 10, March 2001*)

Poniżej skrótowo przedstawiono prawne uznanie języka migowego w kilkunastu krajach europejskich. W tym miejscu podkreśliśmy jedynie, że status prawny tego języka jest wyjątkowy w Finlandii i Portugalii, ze względu na odniesienia do języka migowego w konstytucjach tych krajów. Z kolei na Słowacji, w Czechach i Słowenii uchwalono osobne ustawy poświęconych temu językowi.

Finlandia

Konstytucja Finlandii od 1995 roku obliguje władze do podjęcia aktywnych działań w kierunku upewnienia się, że użytkownicy języka migowego mają możliwość używania tego języka i rozwijania swojej kultury. Finlandia była drugim po Ugandzie krajem, gdzie narodowy język migowy był uznany na poziomie konstytucyjnym).

W przypadku Finlandii rozwiązanie przyjęte dla języka migowego nawiązywały wprost do uprawnień związanych z użytkowanymi w Finlandii dwoma językami mniejszości narodowych Lapończyków i Romów.

Zgodnie z § 17 Konstytucji Finlandii: „*Językami narodowymi Finlandii są języki fiński i szwedzki. Zagwarantowane ustawowo prawo każdego do używania przed sądem i w innych instytucjach państwowych w sprawach jego dotyczących własnego języka, fińskiego lub szwedzkiego, jak również prawo do obsługi w urzędach w tym języku. Państwo zaspokaja kulturalne i społeczne potrzeby mieszkańców fińsko- i szwedzkojęzycznych na różnych zasadach.*

Lapończycy, jako ludność autochtoniczna, oraz Romowie i inne grupy etniczne, mają prawo do zachowania i rozwijania własnego języka ojczystego i kultury i kultury. Prawo Lapończyków do używania własnego języka w urzędach państwowych określa ustawa. Prawa osób używających języka migowego oraz tych, które z powodu swojego inwalidztwa potrzebują pomocy w mówieniu lub tłumaczeniu, zagwarantowane są w ustawie”.

Finlandia uznała fiński język migowy oraz prawa jego użytkowników w kilku aktach prawnych, które mogą służyć jako modelowe rozwiązanie dla krajów będących na drodze do uznania języka migowego. Poniżej przedstawione zostanie zestawienie tych aktów prawnych.

- ustawa o Instytucie badań nad językami Finlandii. W ustawie wśród obowiązków instytutu zamieszczono badania i ochronę czystości języka migowego.
- ustawa o edukacji podstawowej,
- ustawa o edukacji średniej,
- ustawa o edukacji zawodowej,
- ustawa o mediach,
- ustawa o usługach i wspieraniu niepełnosprawnych,
- ustawa o procedurze administracyjnej,
- ustawa o opiece społecznej.

Portugalia

W 1997 roku do konstytucji Portugalii wprowadzono bezpośrednio odniesienie do języka migowego. W art. 17 ust g poświęconym nauczaniu stwierdza się, że **realizując politykę edukacyjną państwo ma obowiązek chronić i podnosić wartość portugalskiego języka migowego, jako przejawu kultury i środka zapewniającego dostęp do nauki oraz równość szans.**

Dodajmy, że w portugalskiej konstytucji mowa jest także o obowiązku państwa *by popierać i umożliwiać dostęp osób niepełnosprawnych do nauczania i wspomagać nauczanie specjalne, kiedy jest to konieczne.*

Jednocześnie w Portugalii:

- powołano do życia Państwowe Biuro Edukacji i innowacji mające za zadanie wspierać merytorycznie jednostki kształcące głuche dzieci i młodzież.

- oficjalnie uznano zawód tłumacza i interpretatora języka migowego. Choć zawód ten w praktyce istniał długo wcześniej dopiero w 1999 roku prawnie uznany i określony (Law 380A/II, May 1999).

- tłumacze z języka migowego pracują także państwowej telewizji.

- funkcjonuje program Aladyn oferujących wsparcie dla Portugalskiej Telekomunikacji, które praktycznym rezultatem jest 50% zniżka opłat za użytkowanie videokonferencji (wideotelefonu) dla osób głuchych używających języka migowego.

- zastało podpisane porozumienie - pomiędzy stowarzyszeniem tłumaczy języka migowego i Narodowym Biurem Rehabilitacji i Integracji Osób Niepełnosprawnych -, które ustanawia zasadę, że podczas różnego rodzaju publicznych imprez zapewnione jest tłumaczenia w języku migowym,

a także promuje się wzrost świadomości na istnienia użytkowników języka migowego i ich udziału w imprezach publicznych.

- Portugalska federacja stowarzyszeń ludzi głuchych podpisała umowę z Ministerstwem Sprawiedliwości zgodnie, z którą przypadku, gdy osoby głuche w sprawach sądowych, notarialnych czy policyjnych mają zapewnione bezpłatne tłumaczenia z języka migowego.

Czechy

W Czechach status języka migowego został określony w ustawie o języku migowym z 11 czerwca 1998 roku. Na podstawie tej ustawy osoby niesłyszące mają prawo do korzystania z usług tłumaczy języka migowego podczas wizyt lekarskich, załatwiania spraw w urzędach, oraz w przypadku innych niezbędnych potrzeb. Usługi tłumaczy są świadczone bezpłatnie na warunkach określonych w ustawie. Osobom niedosłyszącym, którym z powodu całkowitej lub praktycznej głuchoty przyznano II lub III grupę inwalidztwa - usługi tłumaczy będą świadczone bezpłatnie także w trakcie rozpraw sądowych. Niesłyszącym uczniom szkół średnich i studentom szkół wyższych, którym były przyznane II lub III grupa inwalidztwa z powodu głuchoty usługi tłumaczy będą świadczone bezpłatnie na warunkach określonych w przepisach wykonawczych wydanych przez ministerstwo Szkolnictwa, Młodzieży i Sportu Obowiązku państwa są realizowane przez Powiaty.

Słowacja

Od 1995 roku na Słowacji obowiązuje ustawa chroniąca prawo do używania, otrzymywania informacji i instrukcji w języku migowym. Przy czym nie jest traktowany jako całkiem analogicznie do języków mniejszości. Zgodnie z § 4 ustawy osoby niesłyszące mają prawo do używani języka migowego, korzystania z języka migowego w procesie kształcenia, informacji za pomocą języka migowego w audycjach telewizji publicznej, w bibliotekach w wideotekach.

W szczególności osoby niesłyszące mają prawo do tłumacza języka migowego, który tłumaczy na język narodowy lub z języka narodowego, przy rozwiązywaniu podstawowych problemów życiowych osób niesłyszących w kontaktach z organami państwowymi, organami państwowymi, organami samorządu terytorialnego oraz innymi osobami prawnymi i fizycznymi.

Szwecja

Szwecja oficjalnie uznała język migowy w 1981 roku. Rządowa Komisja do spraw integracji wskazała, że osoby głuche powinny być dwujęzyczne po to by funkcjonować zarówno we własnej grupie jak i społeczeństwie. Dwujęzyczność, według komisji oznacza, że powinni być sprawni w ich wizualno testowym języki oraz języku otaczającego społeczeństwa języku szwedzkim. (Government Bill 1980 /1981 :100)]

W 1992 roku znowelizowano ustawę o ochronie zdrowia i usługach medycznych i lokalne rady mają obowiązek zapewniania usług tłumaczenia na język migowy osobom głuchym i niedosłyszącym w życiu codziennym. Oznacza to zapewnienie tłumaczenia osobie niesłyszącej w życiu zawodowym, środowisku szkolnym oraz czasie wolnym.

Dania

Duński język migowy jest uznawany jako język przez rząd i władze publiczne od 1991. Jest uznawany za tak zwany pierwszy język dzieci głuchych. Jest też rekomendowany jako pierwszy język dla formułowania instrukcji i komunikatów w edukacji dzieci głuchych.

*W Danii osoby głuche mają zapewnione bezpłatne usługi tłumaczeniowe w następujących sytuacjach:

- wizyty lekarskich, dentystrycznych, psychoterapeutycznych itp.,
- kontakty się z prawnikami, instytucjami ubezpieczeniowymi, itp
- kształcą się w ramach wieczorowym kursów, czy na otwartym uniwersytecie,
- leczenie w prywatnych szpitalach,
- udział w wydarzeniach kulturalnych,
- spotkania w celu znalezienia prac, kontaktów ze związkami zawodowymi,
- prywatne imprezy, wypoczynek.

Słowenia

W 2002 roku Słowenia przyjęła ustawę o używaniu słoweńskiego języka migowego tym samym stając się 25 krajem na świecie, w którym język migowy jest traktowany na równi z językiem narodowym. Ustawa określa prawo osób głuchych do używania języka migowego oraz usług translatorskich. To usuwa bariery między ludźmi słyszącymi i niesłyszącymi i polepsza perspektywy ludzi głuchych do uzyskania odpowiedniej edukacji i odpowiedniego społecznego i politycznego zaangażowania w życie społeczne.

Wielka Brytania

W marcu 2003 roku brytyjski rząd uznał brytyjski język migowy za język osób głuchych, ale nie oznacza to pełnej prawnej ochrony tego języka. Uznanie języka migowego ma jednak istotne praktyczne konsekwencje np. rząd przeznaczył znaczne sumy na kształcenie nauczycieli i tłumaczy języka migowego.

W Wielkiej Brytanii użycie języka migowego jest regulowane w szeregu aktów prawnych, w tym w szczególności:

- ustawie o policji i dowodach przestępstw,

- ustawie o sędzi pokoju,
- ustawie o nadawca medialnych,

Zgodnie z tą ustawą (weszła w życie w 2000 r.) 1% tygodniowego programu telewizyjnego powinno być tłumaczone na język migowy. Jednocześnie zakłada się, do 2008 roku udział ten powinien stopniowo wzrosnąć do 5%.

Szczególną rolę odgrywa ustawa o przeciwdziałaniu dyskryminacji z powodu niepełnosprawności. W tej ustawie stworzono prawne podstawy dla uzyskiwania bezpłatnego tłumaczenia z języka migowego w różnych sytuacjach społecznych.

Irlandia

W ustawie o edukacji (Education Act 1998) zagwarantowano prawo głuchych uczniów do nauki w irlandzkim języku migowym.

Rząd utworzył także centrum kształcenia nauczycieli i tłumaczy irlandzkiego języka migowego w ramach Trinity College w Dublinie. Centrum prowadzi także badania nad irlandzkim językiem migowym. Ministerstwo edukacji finansuje edukację przedszkolną głuchych dzieci opartą na modelu dwujęzyczności.

Belgia

W czerwcu 2003 roku belgijsko-francuski język migowy został uznany za język ludzi głuchych przez Ministerstwo Zdrowia Francuskojęzycznej Wspólnoty Belgii. To uznanie skutkuje tym, że język ten będzie używany w przygotowaniu nauczycieli i w głównym nurcie edukacji obok języka francuskiego. Dodatkowo francusko-belgijski język migowy uwzględniony w ustawie o edukacji, W październiku 2003 roku Dekret o uznaniu języka migowego we francuskiej wspólnocie Belgii został przyjęty przez parlament Tym samym język migowy stał się czwartym narodowym językiem w Belgii obok francuskiego, flamandzkiego i niemieckiego. To umożliwia podejmowanie działań w zakresie edukacji, kształcenia, zatrudnienia, kultury informacji i zdrowia.

Niemcy

W Niemczech 1 maja 2002 roku weszła w życie ustawa o równych możliwościach życiowych dla osób niepełnosprawnych: Jej celem jest stworzenie podstaw prawnych dla tworzenia środowiska społecznego bez barier. Zgodnie z rozporządzeniami do tej ustawy władze są zobowiązane między innymi do zapewnienia osobom głuchym możliwości komunikacji w niemieckim języku na terenie urzędów.

Grecja

W ustawie (Law 2817/14-3-2000) z marca 2000 roku stwierdza się, że *Językiem głuchych i słabo słyszących studentów jest grecki język migowy*". W tej ustawie zastrzeżono, że od personelu szkół nauczający osoby głuche jest zobowiązany władać greckim językiem migowym.

Zgodnie z ustawą o nadawcach medialnych (Law 2328/95) muszą oni codziennie nadawać 5 minutowy serwis informacyjny w języku migowym. Nadawanie w języku migowym jest praktyką stosowaną zarówno w ogólnokrajowych kanałach, jak i lokalnych telewizjach.

Grecja Federacja Głuchych jest subsydiowana ze środków pozostających w gestii Ministerstwa Opieki Społecznej na pokrycie kosztów tłumaczeń z języka migowego. Z tych środków zapewnia się indywidualnie osobom głuchym możliwości uczestniczenia w życiu społecznym (z wyjątkiem działu w zajęciach uniwersyteckich).

Hiszpania

Hiszpański język migowy nie jest bezpośrednio oficjalnie uznany, obowiązują akty prawne dotyczące kształcenia tłumaczy języka migowego, w szczególności wymagań związanych nadawaniem tytułu zawodowego biegłego tłumacza migowego (królewski dekret 20/60/1995 z 22 grudnia) oraz kształcenia studentów o specjalnych potrzebach edukacyjnych: (królewski dekret 696/1995 z 28 kwietnia).

Jednocześnie niektóre wspólnoty autonomiczne uznają język migowy na swoim terenie:

- Katalonia uznaje kataloński język migowy. Ustawa z 1994 r gwarantuje obecność tego języka w mediach, edukacji, urzędach,
- Andaluzja uznaje hiszpański język migowy,
- Walencja uznaje regionalny język migowy w sferze edukacji.

W załączeniu:

Ustawa Parlamentu Republiki Słowackiej z dnia 26 czerwca 1995 r. w sprawie języka migowego osób niesłyszących (tłumaczenie otrzymane z Polskiego Związku Głuchych)

Ustawa Parlamentu Republiki Czeskiej z dnia 11 czerwca 1998 r. o języku migowym i zmianie niektórych ustaw (robocze tłumaczenie na zlecenie Kancelarii Sejmu)

Ku wielojęzycznej Europie dla wszystkich - Petycja Europejskiej Unii Głuchych o uwzględnienie języków migowych w Karcie Języków Regionalnych i Mniejszości Narodowych Rady Europy

- Europejska Karta Języków Regionalnych i Mniejszościowych

J. Hendzel „Status prawny języka migowego" Świat ciszy - czasopismo Polskiego Związku Głuchych

- Raport N. Timmermans przygotowany dla rządu Holandii „A comparative analysis of the status of sign languages in Europe”, Strasbourg, France december 2003

Sporządziła: Justyna Osiecka -Chojnacka, specjalista ds. społecznych Akceptowała:

Koordinator Zespołu Spraw Społecznych

Małgorzata Dziubińska-Michalewicz

Deskryptory bazy REX: język państwowy, niepełnosprawni

ANEKS

Świat Ciszy

Status prawny języka migowego

;

Józef Hendzel

Najwyższe rangą przepisy państwowe: art. 69 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. oraz § 1 pkt.8 Uchwały Sejmu R.P. z dnia 1 sierpnia 1997 r. "Karta Praw Osób Niepełnosprawnych" nakładają na władze publiczne naszego kraju obowiązek zapewnienia osobom niepełnosprawnym, w tym i osobom głuchym, prawa do "komunikacji społecznej", "komunikacji międzyludzkiej", czyli do życia w środowisku wolnym od barier funkcjonalnych w tym zakresie. Na bazie tych przepisów w ustawodawstwie polskim pojawiły się po raz pierwszy akty prawne o randze ustawy -mówiące m.in. o tzw. barierach w komunikowaniu się, o konieczności przełamywania tych barier, a także o sposobach i środkach wiodących do tego celu. Takimi są przepisy ustawy z 27 sierpnia 1997r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz o zatrudnianiu osób niepełnosprawnych oraz - jako akty wykonawcze - uregulowania prawne i organizacyjne zawarte w uchwałach władz Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych.

Dostęp do informacji oraz ułatwienie procesu komunikacji osoby głuchej z osobami słyszącymi w różnych interakcjach społecznych i urzędowych leżących w sferze działania władz publicznych - zapewnić można człowiekowi głuchemu m.in. poprzez pomoc tłumacza języka migowego. Język migowy bowiem - jak wykazuje życie - jest nie tylko naturalnym, ale często jedynym środkiem przekazu czy porozumiewania się używanym przez kilkudziesięciotysięczną rzeszę głuchych w Polsce.

Język migowy nie został jeszcze w Polsce uznany ustawowo za język urzędowy, ale istnieje szereg przepisów prawnych, które w wykonaniu wyżej wspomnianych norm prawnych tworzą sprzyjające warunki dla korzystania przez człowieka głuchego z jego prawa do posługiwania się językiem migowym w interakcjach publicznych (społecznych, urzędowych). Prawo do używania języka migowego przez dzieci i ich opiekunów w szkołach specjalnych dla dzieci głuchych zostało uregulowane w sposób oficjalny w 1985r. Co prawda język migowy został dopuszczony wówczas jedynie jako środek pomocniczy w nauczaniu dzieci głuchych w szkołach specjalnych (dzięki uporczywym działaniom Polskiego Związku Głuchych), ale za to nareszcie uchylony został obowiązujący od wielu lat urzędowy zakaz jego używania w tych szkołach. Dalszym krokiem w tej

materii było Zarządzenie nr 9 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 czerwca 1996r., które oficjalnie włączyło język migowy w pensum godzin przeznaczonych na rewalidację indywidualną dziecka głucheego prowadzoną w szkolnictwie specjalnym dla dzieci głuchych. W 1997r. Ministerstwo Edukacji Narodowej opracowało dokument "Kierunki przemian w kształceniu uczniów niepełnosprawnych", w którym akceptuje i powtarza art.21 "Deklaracji z Salamanki " z 10 czerwca 1994r., mówiący o prawie dziecka głucheego do nauki w języku migowym. Podtrzymując w praktyce te decyzje. Ministerstwo Edukacji Narodowej m.in. sfinansowało akcje szkolenia nauczycieli szkół specjalnych dla dzieci głuchych w zakresie języka migowego, które prowadzone były przez Polski Związek Głuchych. Szkolenie to ukończyło ponad 400 nauczycieli i wychowawców szkół specjalnych. Efektem tego jest nie tylko wprowadzenie języka migowego jako przedmiotu nauczania, ale także prawo nauczycieli do posługiwania się nim w procesie nauczania, a także prawo dziecka głucheego do posługiwania się tym językiem na terenie szkoły.

Prawo polskie przewiduje w kilku przypadkach prawo osoby głuchej do korzystania z pomocy tłumacza języka migowego. Są to głównie sytuacje związane z uczestnictwem tej osoby w postępowaniach prowadzonych przez organa wymiaru sprawiedliwości. Organ prowadzący postępowanie karne czy cywilne jest zobowiązany wezwać tłumacza języka migowego, jeśli zachodzi potrzeba przesłuchania głucheego lub niemego, a nie wystarczy porozumiewanie się z nim za pomocą pisma (art. 204 § 1 kpk czy art.269 § 2 kpc).

Oczywiście, obecność tłumacza języka migowego jest niezbędna w wielu sytuacjach życiowych człowieka głucheego, który ma trudności w komunikowaniu się z osobami słyszącymi. Ma to miejsce zarówno w przypadku tłumaczenia interpersonalnego, indywidualnego (wizyta u lekarza, w urzędzie itp.), jak i w przypadku tłumaczenia grupowego (wykłady, wycieczki, grupowe zwiedzanie muzeum, tłumaczenie programów? telewizyjnych itp.). Takich życiowych sytuacji są dziesiątki, setki. Dlatego też ludzie głusi muszą korzystać - wręcz na co dzień - z pomocy tłumaczy języka migowego. Często są nimi najbliższe osoby głucheego (członkowie rodziny), ale w dużej mierze także osoby, które są profesjonalnie przygotowane do pełnienia roli tłumacza. Takimi są m.in. pracownicy Polskiego Związku Głuchych.

Od dziesięciu lat tłumacze języka migowego zatrudnieni w tym Związku są wynagradzani, głównie dzięki środkom finansowym pozyskiwanym przez Związek od podmiotów publicznych. Z usług związkowych tłumaczy głusi korzystają nieodpłatnie. W miejscowościach, w których nie ma tłumacza Polskiego Związku Głuchych, głusi mogą korzystać z pomocy "prywatnego" tłumacza języka migowego, ale wówczas może być to usługa odpłatna. Osobom głuchym, które muszą skorzystać z usługi odpłatnej świadczonej przez tłumacza języka migowego, przychodzą z pomocą odpowiednie przepisy i rozwiązania. Otóż:

- po pierwsze: zgodnie z przepisem art.26 ustawy z dnia 26 lipca 1991r. o podatku dochodowym od osób fizycznych i § rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 24 marca 1995r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych - wydatki poniesione przez podatnika (osobę głuchą lub osobę, na utrzymaniu której jest osoba głucha) na opłacenie tłumacza języka migowego ulegają odliczeniu od dochodu tej osoby, co skutkuje mniejszym podatkiem od dochodów osobistych,
- po drugie: w nowopowstałych powiatowych centrach pomocy rodzinie lub miejskich ośrodkach pomocy społecznej (są to jednostki samorządów terytorialnych) osoba głucha może uzyskać pomoc finansową na pokrycie wydatków związanych z opłaceniem tłumacza języka migowego, o ile jego usługa jest odpłatna.

Podstawą prawną tego rozwiązania są przepisy art. 51 ust.3, pkt. 4 ustawy z 27 sierpnia 1997r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych oraz wydana - w wykonaniu tego przepisu - uchwała nr 347/99 Zarządu PFRON z dnia 10 sierpnia 1999r. w sprawie zasad i procedur udzielania osobie fizycznej dofinansowania ze środków finansowych PFRON na likwidację barier w komunikowaniu się.

Niestety, zawiloci proceduralne, wymogi formalne, jakie winien spełnić wnioskodawca, uznaniowość decydenta, niepewność zwrotu całej kwoty itd. powodują, iż osoby głuche niechętnie korzystają z tej możliwości pozyskania środków na opłacenie tłumaczy języka migowego (którzy nadto winni być "podmiotami gospodarczymi").

- po trzecie: Rada Nadzorcza PFRON uchwałą nr 29/99 z dnia 6 sierpnia 1999r. wprowadziła w życie "Program pomocy w kształceniu na poziomie wyższym osób z uszkodzeniem słuchu". Jest to program celowy, który powstał w wykonaniu w/w przepisu ustawy z 27 sierpnia 1997 r. i którego celem jest "zapewnienie wszystkim niesłyszącym i niedosłyszącym studentom oraz uczestnikom kursów przygotowawczych-do egzaminów do szkół wyższych, w zależności od potrzeb, pomocy tłumaczy migowych lub możliwości wykorzystywania w trakcie zajęć oraz egzaminów - elektronicznych urządzeń wspomagających." Wniosek i umowę o sfinansowanie usług tłumacza języka migowego składa i podpisuje z danym oddziałem PPRON uczelnia, która chce realizować ten program celowy dla swoich niesłyszących i niedosłyszących studentów. Środki finansowe na sfinansowanie tego programu są środkami PFRON.

O ile nie został jeszcze uregulowany status prawny języka migowego czy to w postaci odpowiedniego zapisu w konstytucji R.P., czy też w formie specjalnej ustawy - jak to ma miejsce w kilkunastu państwach - to na koniec grudnia 1998r. uregulowany został status prawny zawodu - tłumacz języka migowego.

W wyniku działań Polskiego Związku Głuchych, podjętych dla wykonania zadań uchwalonych na ostatnim Zjeździe, do "Klasyfikacji zawodów i specjalności" wydanej na podstawie Rozporządzenia MPiPS z dnia 20 kwietnia 1995r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności dla potrzeb rynku pracy oraz zakresu jej stosowania (Dz.U. Nr 48 poz.253) został wpisany nowy zawód: tłumacz języka migowego z kodem zawodu nr 2440414. Pod numerem tego kodu mieści się szeroki opis zawodu tłumacza języka migowego, mówiący m.in. o tym, komu i dlaczego ma służyć tłumacz języka migowego, a także szczegółowo wymienione są jego zadania zarówno w przypadku tłumaczeń indywidualnych, jak i grupowych. "Klasyfikacja zawodów i specjalności jest podstawowym instrumentem polityki zatrudnienia, poradnictwa zawodowego i pośrednictwa pracy. Umożliwia sprzężenie systemu zatrudnienia z systemem edukacji, planowanie kształcenia i wykorzystanie klasyfikacji. Stanowi podstawę do przeprowadzenia spisu kadrowego i ewidencji personalnej. Pozwala na dokonywanie analiz i prognoz dotyczących rynku pracy". Zatem fakt, iż w nomenklaturze zawodów znalazł się zawód tłumacza języka migowego, ma wymiar nie tylko czysto formalny i prawny. Ma on znaczenie również dla celów i zadań, o których mowa w poprzednim akapicie.

Jest rzeczą oczywistą, iż dalszym krokiem winno być opracowanie i wdrożenie w życie formuły kształcenia zawodowego przyszłych tłumaczy języka migowego wkomponowanej w system edukacji zawodowej. Formuły dającej udokumentowane zawodowe kwalifikacje tłumacza języka migowego, jak to ma miejsce w innych zawodach.

*"Klasyfikacja Zawodów i Specjalności" Wykaz zmian i uzupełnień, stan na dzień 31 grudnia 1998r. - Ministerstwo Pracy i Polityki Socjalnej Główny Urząd Statystyczny – Warszawa.

USTAWA z dnia 11 czerwca
1998 o języku migowym i o
zmianie kolejnych ustaw

Parlament uchwalił następującą ustawę Republiki Czeskiej:

CZĘŚĆ PIERWSZA

§ 1

Postanowienia wstępne

Ustawa reguluje używanie języka migowego, jako środka komunikowania się osób głuchych.

Definicje podstawowych pojęć

§ 2

Za osoby głuche, dla celów niniejszej ustawy, uważa się osoby, które ogłuchły przed rozwinięciem się u nich języka mówionego, i u których wielkość i charakter wady słuchu uniemożliwia pełnowartościowy rozwój języka mówionego, następnie osoby, które ogłuchły później oraz niedosłyszące, które same uważają język migowy za prymarną formę swojego komunikowania się.

§ 3

Język migowy

Przez język migowy, dla celów niniejszej ustawy, rozumie się czeski język migowy i migana czeszczyzną.

§ 4

1) Czeski język migowy jest podstawowym językiem porozumiewania się głuchych w Republice Czeskiej.

2) Czeski język migowy jest naturalnym i pełnowartościowym systemem komunikowania się, tworzonym za pomocą specyficznych środków wzrokowo - kinetycznych, tj. gestów ręki, jej ułożenia i ruchów, mimiki, ułożenia głowy i górnej części tułowia. Czeski język migowy ma podstawowe atrybuty języka, tj. zasób znaków, systemowość, podwójne rozczłonkowanie, produktywność, swoistość i wymiar historyczny, ma ustaloną stronę leksykalną i gramatyczną.

§ 5

Migana czeszczyzna

U Migana czeszczyzna jest „sztucznym systemem językowym, który ułatwia porozumiewanie się między słyszącymi a głuchymi.

2) Migana czeszczyzna wykorzystuje środki gramatyczne języka czeskiego, który jest jednocześnie na głos lub bezgłośnie artykułowany. Jednocześnie z poszczególnymi czeskimi

§ 6

Alfabet palcowy

1) Alfabet palcowy wykorzystuje sformalizowane i ustalone ułożenie palców i dłoni jednej ręki. dla zobrazowania poszczególnych liter czeskiego alfabetu.

2) Alfabet palcowy jest integralną częścią czeskiego języka migowego i miganej czeszczyzny, którą wykorzystuje się do literowania obcych słów, fachowych terminów i pojęć, dla których nie ma dotąd ustalonych znaków czeskiego języka migowego.

Stosowanie języka migowego

§ 7

Osoby głuche mają prawo do

- a) używania języka migowego
- b) nauki z wykorzystaniem języka migowego¹,
- c) nauki języka migowego.

§ 8

1) Głusi, podczas wizyty u lekarza, załatwiania spraw urzędowych i zabezpieczania kolejnych koniecznych potrzeb, mają prawo do korzystania z usług tłumacza z języka migowego. Usługa tłumaczenia jest świadczona bezpłatnie, w zakresie warunków określonych ustawą."

2) Głusi, którzy z powodu pełnej lub praktycznej głuchoty zostali przyznane nadzwyczajne przywileje II stopnia (legitymacja inwalidzka ZTP) lub III stopnia (legitymacja inwalidzka ZTP/P), w postępowaniu sądowym usługi tłumacza są świadczone bezpłatnie.

3) Głuchym uczniom szkół średnich i wyższych, którym z powodu pełnej lub praktycznej głuchoty zostały przyznane nadzwyczajne przywileje II stopnia (legitymacja inwalidzka ZTP) lub III stopnia (legitymacja inwalidzka ZTP/P), usługi tłumacza są świadczone bezpłatnie na warunkach określonych specjalnym przepisem ministerstwa szkolnictwa, młodzieży i wychowania fizycznego.

§ 9

Rodzice dzieci, u których została zdiagnozowana praktyczna lub pełna głuchota", mają prawo do bezpłatnej nauki na kursach języka migowego.

§ 10

Ministerstwo szkolnictwa, młodzieży i wychowania fizycznego określa wykonawczym przepisem prawnym:

¹ § 3 ust. 3 ustawy nr 29/1984 Sb., o ustroju szkół podstawowych, szkół średnich i wyższych szkół zawodowych (ustawa szkolna), w brzmieniu późniejszych przepisów.

CZEŚĆ DRUGA Zmiana ustawy
nr 100/1988 Sb., o zabezpieczeniu
socjalnym, w brzmieniu
późniejszych przepisów

§11

Ustawa nr 100/ 1988 Sb., o zabezpieczeniu socjalnym, w brzmieniu ustawy nr 110/1990 Sb., ustawy nr 180/1990 Sb., ustaw nr 1/1991 Sb., ustawy nr 46/1991 Sb., ustawy nr 306/1991 Sb., ustawy nr 482/1991 Sb., ustawy nr 578/1991 Sb., ustawy nr 582/1991 Sb., ustawy nr 235/1992 Sb., ustawy nr 589/1992 Sb., ustawy nr 37/1993 Sb., ustawy nr 84/1993 Sb., ustawy nr 160/1993 Sb., ustawy nr 266/1993 Sb., ustawy nr 307/1993 Sb., ustawy nr 182/1994 Sb., ustawy nr 241/1994 Sb., ustawy nr 1 18/1995 Sb., ustawy nr 155/1995 Sb., ustawy nr 160/1995 Sb., ustawy nr 133/1997 Sb., ustawy nr 91/1998 Sb., zmienia się następująco:

1. Za § 86 dostawia się nowy § 86 a, który brzmi:

„§ 86 a

Obywatel, któremu z powodu pełnej bądź praktycznej głuchoty zostały przyznane nadzwyczajne przywileje II stopnia (legitymacja inwalidzka ZTP) lub III stopnia (legitymacja inwalidzka ZTP/P), ma prawo do uzyskania bezpłatnej usługi tłumacza, w ramach działania opieki domowej, podczas wizyty u lekarza, załatwianiu spraw urzędowych i zabezpieczaniu kolejnych koniecznych potrzeb, w zakresie najwyżej 24 godzin za rok kalendarzowy."

2. Za § 94 dodaje się § 94 a, który brzmi:

„§ 94 a

Prawo do skorzystania z opieki domowej zgodnie z § 86 a powstaje z dniem spełnienia warunków określonych niniejszą ustawą, jednak najwcześniej od początku miesiąca, w którym zostało wszczęte postępowanie o jego uzyskanie."

CZEŚĆ TRZECIA Zmiana ustawy nr
114/1988 Sb., o kompetencjach organów
Republiki Czeskiej do spraw
zabezpieczenia socjalnego, w brzmieniu
późniejszych przepisów

§ 12

W ustawie nr 114/1.988 Sb., o. kompetencjach organów Republiki Czeskiej do spraw zabezpieczenia socjalnego, w brzmieniu ustawy nr 125/1990 Sb., ustawy nr 210/1990 Sb., ustawy nr 425/1990 Sb., ustawy nr 459/1990 Sb., ustawy nr 9/1991 Sb., ustawy nr 144/1991 Sb., ustawy nr 582/1991 Sb., ustawy nr 84/1993 Sb., ustawy nr 307/1993 Sb., postanowienia Trybunału Konstytucyjnego nr 72/1995 Sb., ustawy nr 1 18/1995 Sb., ustawy nr 238/1995 Sb., ustawy nr 289/1997 Sb., i ustawy nr 91/1998 Sb., w § 34 dotychczasowy tekst oznacza się jako ustęp 1) i dodaje się ustęp 2), który łącznie z przepisom nr ^{la)} brzmi:

2) Urząd powiatowy zapewnia opiekę domową zgodnie z ustawą specjalną²¹¹¹ i decyduje o jej

~ § 86 a ustawy nr 100/1988 Sb., o zabezpieczeniu socjalnym, w brzmieniu ustawy nr 155/1998 Sb."

CZEŚĆ CZWARTA

§ 13

Wejście w życie

Niniejsza ustawa wchodzi w życie w dniu ogłoszenia, za wyjątkiem § 8 do 12, które wchodzi w życie z dniem 1 stycznia 1999 r.

Zeman w.p.

Havel w.p

Tosovsky

Przekład z jęz. czeskiego: *Ewa Cwiękala*
udzieleniu.

Europejska Karta Języków Regionalnych i Mniejszościowych Preambuła

Państwa członkowie Rady Europy, sygnatariusze niniejszej Karty

- zważywszy, że celem Rady Europy jest osiągnięcie większej jedności między jej członkami, w szczególności zabezpieczenie i urzeczywistnienie idealów i zasad stanowiących ich wspólne dziedzictwo;
- zważywszy, że ochrona historycznych języków regionalnych lub mniejszościowych w Europie, w sytuacji, kiedy niektórym z nich grozi ostateczna zagłada, stanowi wkład w zachowanie i rozwój bogactwa kulturalnego i tradycji europejskiej;
- zważywszy, że prawo do używania języków regionalnych lub mniejszościowych w życiu prywatnym i publicznym jest niezbywalnym prawem według zasad zawartych w Pakcie Narodów Zjednoczonych Praw Osobistych i Politycznych i zgodnie z duchem Konwencji Rady Europy o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności;
- uwzględniając rezultaty prac podjętych w ramach KBWE, a w szczególności Akt Końcowy z Helsinek z 1975 roku i Dokument Spotkania w Kopenhadze z 1990 roku;
- podkreślając wartość interkulturowości i wielojęzyczności oraz biorąc pod uwagę, że ochrona i poparcie dla języków regionalnych lub mniejszościowych nie może odbywać się kosztem języków oficjalnych i potrzeby ich przyswajania;
- rozumiejąc, że ochrona i popieranie języków regionalnych lub mniejszościowych w różnych krajach i regionach Europy stanowi ważny wkład w budowę Europy opartej na zasadach demokracji i różnorodności kulturalnej z poszanowaniem suwerenności państwowej i integralności terytorialnej;
- biorąc pod uwagę specyficzne uwarunkowania i tradycje historyczne w różnych regionach państw europejskich, uzgodniły, co następuje:

CZEŚĆ I

Postanowienia ogólne

Art. 1. Definicje na użytek niniejszej Karty

a) "języki regionalne lub mniejszościowe" oznaczają języki, które są:

I - tradycyjnie używane na terytorium danego państwa przez jego obywateli, którzy stanowią grupę liczebnie mniejszą od reszty ludności tego państwa;

II - różnią się od oficjalnego języka tego państwa; nie obejmuje to ani dialektów języka oficjalnego państwa, ani języków migrantów;

b) "terytorium, na którym używany jest język regionalny lub mniejszościowy", oznacza obszar geograficzny, na którym dany język jest środkiem komunikowania się takiej liczby ludzi, która usprawiedliwia przyjęcie różnych środków ochronnych i popierających przewidzianych w niniejszej Karcie;

c) "języki nie-terytorialne" oznaczają języki używane przez obywateli danego państwa inne niż język lub języki używane przez resztę ludności, które jednak, chociaż używane tradycyjnie na terytorium tego państwa, nie mogą być identyfikowane z określonym jego obszarem.

Art. 2. Zobowiązania

1 Każda ze stron zobowiązuje się stosować postanowienia Części II do wszystkich języków regionalnych lub mniejszościowych, którymi mówi się na jej terytorium i które odpowiadają definicji z art. 1.

2. W odniesieniu do każdego z języków wyszczególnionych w chwili ratyfikacji, przyjęcia lub zatwierdzenia, zgodnie z art. 3., każda Strona zobowiązuje się stosować co najmniej 3/5 ustępów lub punktów wybranych z art. 8. i 12. oraz po jednym z art. 9., 10., 11. i 13. **Art. 3. Przedsięwzięcia praktyczne**

1. Każde umawiające się Państwo wymieni w swoim dokumencie ratyfikacji, przyjęcia lub zatwierdzenia, każdy z języków regionalnych lub mniejszościowych lub język oficjalny, który jest używany mniej powszechnie na całym lub części jego terytorium, do których będą mieć zastosowanie ustępy i punkty wybrane zgodnie z art. 2. ust. 2.
2. Każde państwo może, w dowolnym terminie, notyfikować Sekretarzowi Generalnemu Rady Europy, że przyjmuje zobowiązania wynikające z postanowień zawartych w innych ustępach Karty, nie wymienionych uprzednio w złożonym przez nie dokumencie ratyfikacji, przyjęcia lub zatwierdzenia, lub że zobowiązuje się stosować ust. 1. niniejszego artykułu w odniesieniu do innych języków regionalnych lub mniejszościowych lub do innych języków oficjalnych używanych mniej powszechnie na całym lub części jego terytorium.
3. Zobowiązania, o których była mowa w ustępie poprzednim, będą uznane za integralną część ratyfikacji, przyjęcia lub zatwierdzenia i będą mieć taką samą moc prawną, począwszy od daty ich notyfikacji.

Art. 4. Istniejące systemy ochrony

1. Żadne z postanowień niniejszej Karty nie może być interpretowane jako uchylające lub ograniczające jakiegokolwiek prawa zagwarantowane w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.
2. Postanowienia niniejszej Karty nie mogą naruszyć żadnych bardziej korzystnych postanowień dotyczących statusu języków regionalnych lub mniejszościowych, lub sytuacji prawnej osób należących do mniejszości istniejących w Państwie Stronie, lub przewidzianych w stosownych międzynarodowych umowach dwustronnych lub wielostronnych.

Art. 5. Istniejące zobowiązania

Żadne z postanowień niniejszej Karty nie może być interpretowane jako przyznanie jakiegokolwiek prawa do podjęcia lub dokonania czynności sprzecznej z celami Karty Narodów Zjednoczonych lub innymi zobowiązaniami wynikającymi z prawa międzynarodowego, włącznie z zasadą suwerenności i integralności terytorialnej państw.

Art. 6. Informacja
Strony zobowiązują się do tego, że władze, organizacje i osoby zainteresowane zostaną poinformowane o prawach i obowiązkach ustanowionych w niniejszej Karcie.

CZĘŚĆ II

Cele i zasady wynikające z art. 2., ust.

1 Art. 7. Cele i zasady

1. Strony zobowiązują się w stosunku do języków regionalnych lub mniejszościowych na terytoriach, na których są one używane i odpowiednio do sytuacji każdego języka, opierać swoją politykę, ustawodawstwo i praktykę działania na następujących celach i zasadach:
 - a) uznaniu języków regionalnych lub mniejszościowych za przejaw bogactwa kulturalnego;
 - b) respektowaniu zasięgu geograficznego każdego języka regionalnego lub mniejszościowego w celu zapewnienia, aby istniejące lub nowe podziały administracyjne nie stanowiły przeszkody dla wspierania określonego języka regionalnego lub mniejszościowego;
 - c) potrzebie zdecydowanych działań dla wspierania języków regionalnych lub mniejszościowych w celu ich ochrony;
 - d) ułatwiania lub poparcia dla posługiwania się językami regionalnymi lub mniejszościowymi w mowie i piśmie, w życiu publicznym i prywatnym;
 - e) utrzymywaniu i rozwijaniu związków, w sferze spraw objętych niniejszą Kartą, między grupami używającymi języka regionalnego lub mniejszościowego i innymi grupami w państwie używającymi tego samego lub podobnego języka, jak również tworzeniu kulturalnych związków z innymi grupami w tym państwie używającymi innych języków;
 - f) zapewnieniu odpowiednich metod i środków do nauczania i studiów w językach regionalnych lub mniejszościowych na wszystkich stosownych poziomach;

- g) zapewnieniu środków umożliwiających osobom nie władającym językiem regionalnym lub mniejszościowym, zamieszkującym na obszarze, gdzie jest on używany, naukę tego języka na ich życzenie;
- h) wspieraniu studiów i badań nad językami regionalnymi i mniejszościowymi na uniwersytetach lub w instytucjach równorzędnych;
- i) wspieraniu odpowiednich rodzajów wymiany międzynarodowej w sferze spraw objętych niniejszą Kartą i dotyczącej języków regionalnych lub mniejszościowych używanych w identycznej lub podobnej formie w dwóch lub większej liczbie państw.
2. Strony zobowiązują się wyeliminować, jeśli dotychczas tego nie uczyniły, każde nieusprawiedliwione różnicowanie, wyłączenie, ograniczenie lub uprzywilejowanie dotyczące posługiwania się językami regionalnymi lub mniejszościowymi wprowadzone z zamiarem zniechęcenia lub wystawienia na niebezpieczeństwo ich zachowania lub rozwoju. Podjęcia specjalnych przedsięwzięć na korzyść języków regionalnych lub mniejszościowych w celu wspierania równości między ludźmi, którzy ich używają, i resztą ludności, lub takich, które właściwie uwzględniają ich szczególną sytuację, nie uważa się za akt dyskryminacji tych, którzy posługują się językami powszechnie używanymi.
 3. Strony zobowiązują się popierać, za pomocą odpowiednich środków, wzajemne zrozumienie między wszystkimi grupami językowymi w kraju, w szczególności przez uznanie poszanowania, zrozumienia i tolerancji wobec języków regionalnych lub mniejszościowych za jeden z celów oświaty, organizowanie szkoleń oraz zachęcanie do tego środków społecznego przekazu.
 4. Przy ustalaniu polityki dotyczącej języków regionalnych lub mniejszościowych Strony uwzględniają potrzeby i życzenia wyrażane przez grupy posługujące się tymi językami. Będą one popierać tworzenie ciał, jeśli to konieczne, mających na celu doradzanie władzom we wszystkich sprawach dotyczących języków regionalnych lub mniejszościowych.
 5. Strony zobowiązują się stosować, z niezbędnymi zmianami, zasady wymienione w ustępach 1-4 do języków nie-terytorialnych. Jednakże, o tyle, o ile odnosi się to do tych języków, istota i zakres działań podejmowanych dla realizacji niniejszej Karty powinny być określone w sposób elastyczny, z uwzględnieniem potrzeb i życzeń oraz z poszanowaniem tradycji i cech charakterystycznych grup posługujących się tymi językami.

CZEŚĆ III

Środki promocji języków regionalnych lub mniejszościowych w życiu publicznym wynikające z zobowiązań przyjętych w art. 2., ust. 2 Art. 8. Oświata

W sferze oświaty Strony zobowiązują się, w odniesieniu do terytorium, na którym te języki są używane i w² zależności od sytuacji każdego z tych języków¹ oraz bez szkody dla nauczania oficjalnego języka (języków), do: a)

I - udostępnienia oświaty przedszkolnej w odpowiednich językach regionalnych⁴ lub mniejszościowych, lub

II - udostępnienia znacznej części oświaty przedszkolnej w odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych, lub

III - zastosowania jednego ze środków przewidzianych w pkt. a) I oraz II, przynajmniej do tych dzieci, których rodziny tego sobie życzą i których liczba jest uważana za wystarczającą, lub

IV - tam, gdzie oświata przedszkolna nie należy bezpośrednio do właściwości władz publicznych, sprzyjania lub zachęcania do podejmowania działań przewidzianych w pkt. a) I-III

b)

I - udostępnienia oświaty podstawowej w odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych, lub

II - udostępnienia znacznej części oświaty podstawowej w odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych, lub

III - zapewnienia w ramach oświaty podstawowej w odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych jako integralnej części programu, lub

IV - zastosowania jednego ze środków przewidzianych w pkt. a) I oraz II przynajmniej do tych uczniów, których rodziny tego sobie życzą i których liczba jest uważana za wystarczającą;

c)

I - udostępnienia oświaty na poziomie średnim w odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych, lub

II - udostępnienia znacznej części oświaty na poziomie średnim w odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych, lub

III - zapewnienia, w ramach oświaty na poziomie średnim, możliwości nauczania odpowiednich języków regionalnych lub mniejszościowych jako integralnej części programu, lub

IV - zastosowania środków określonych w pkt. c) I - III, przynajmniej w stosunku do tych uczniów, którzy sobie tego życzą, a których liczba jest uważana za wystarczającą;

d)

I - udostępnienia oświaty zawodowej w odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych, lub

II - udostępnienia znacznej części oświaty zawodowej w⁷ odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych, lub

III - zapewnienia w ramach oświaty zawodowej możliwości nauczania odpowiednich języków regionalnych lub mniejszościowych jako integralnej części programu, lub

IV - zastosowania jednego ze środków przewidzianych w pkt. d) I - III, przynajmniej w stosunku do tych uczniów, którzy sobie tego życzą, a których liczba jest uważana za wystarczającą;

e)

I - udostępnienia oświaty uniwersyteckiej lub innej na poziomie wyższym w językach regionalnych lub mniejszościowych, lub

II - zapewnienia możliwości studiowania tych języków jako przedmiotów uniwersyteckich lub innych na poziomie wyższym, lub

111 - jeśli ze względu na rolę państwa w stosunku do instytucji oświatowych na poziomie wyższym pkt. e) I oraz II nie mogą być stosowane, zachęcania lub zezwalania na wprowadzenie uniwersyteckiej lub innych form oświaty na poziomie wyższym w językach regionalnych lub mniejszościowych lub też umożliwienia studiowania tych języków jako przedmiotów uniwersyteckich lub innych na poziomie wyższym;

0

I - doprowadzenia do wprowadzenia kursów oświatowych dla dorosłych lub edukacji ciągłej w znacznej części lub w całości w językach regionalnych lub mniejszościowych. lub

II - proponowania tych języków jako przedmiotów oświaty dla dorosłych, sprzyjania lub zachęcania do proponowania tych języków jako przedmiotu oświaty dla dorosłych lub edukacji ciągłej;

g) podjęcia kroków w celu zapewnienia nauczania historii i kultury, która ma swoje odzwierciedlenie w językach regionalnych lub mniejszościowych;

h) zapewnienia podstawowych i dalszych szkoleń nauczycieli niezbędnych do wdrożenia tych punktów z ustępów od a) do g), które zostały przyjęte przez Stronę;

i) powołania rady lub rad nadzorczych odpowiedzialnych za kontrole podjętych działań i osiągniętego postępu we wprowadzaniu i rozwijaniu nauczania języków regionalnych lub mniejszościowych oraz za przygotowanie okresowych raportów o dokonanych ustaleniach, które będą podawane do wiadomości publicznej.

2. W sferze oświaty na terytoriach innych niż te, na których języki regionalne lub mniejszościowe są tradycyjnie używane, Strony zobowiązują się, jeśli liczba osób posługujących się językami regionalnymi lub mniejszościowymi to uzasadnia, do zezwalania, zachęcania lub zapewnienia nauczania w języku regionalnym lub mniejszościowym, lub też nauczania o tym języku odpowiednio na wszystkich poziomach. **Art. 9.** Władze sądowe

1. Strony zobowiązują się w odniesieniu do okręgów sądowych, w których liczba mieszkańców posługujących się językami regionalnymi lub mniejszościowymi to uzasadnia, do podjęcia wymienionych niżej działań, w zależności od sytuacji każdego z tych języków i pod warunkiem, że skorzystanie z możliwości przyznanych w niniejszym artykule nie zostanie uznane przez sędziego za przeszkodę w sprawowaniu prawidłowego wymiaru sprawiedliwości:
 - a) w postępowaniu karnym:
 - I - zapewnienia, aby sądy, na żądanie każdej ze stron, prowadziły postępowanie w językach regionalnych lub mniejszościowych, lub
 - II - zagwarantowania oskarżonemu prawa do posługiwania się swoim językiem regionalnym lub mniejszościowym, lub
 - III - zapewnienia, aby wnioski i dowody, tak pisemne jak i ustne, nie były odrzucane wyłącznie z powodu złożenia ich w języku regionalnym lub mniejszościowym, lub
 - IV - sporządzania na żądanie dokumentów związanych z postępowaniem prawnym w odpowiednim języku regionalnym lub mniejszościowymi, jeśli jest to konieczne, korzystając z tłumaczy i przekładów, bez ponoszenia dodatkowych kosztów przez osoby, których to dotyczy;
 - b) w postępowaniu cywilnym:
 - ^a I - zapewnienia, aby sądy, na żądanie każdej ze stron, prowadziły postępowanie w językach regionalnych lub mniejszościowych, lub
 - II - dopuszczenia, ilekroć strona musi stawić się osobiście przed sądem, aby mogła posługiwać się swoim językiem regionalnym lub mniejszościowym bez ponoszenia z tego powodu dodatkowych kosztów, lub
 - III - dopuszczenia, aby dokumenty i dowody były sporządzane w językach regionalnych lub mniejszościowych, jeśli jest to konieczne przy pomocy tłumaczy i przekładów;
 - c) w postępowaniu sądowym w sprawach administracyjnych:
 - I - zapewnienia, aby sądy, na żądanie każdej ze stron, prowadziły postępowanie w językach regionalnych lub mniejszościowych, lub
 - II - dopuszczenia, ilekroć strona musi stawić się osobiście przed sądem, aby mogła posługiwać się swoim językiem regionalnym lub mniejszościowym bez ponoszenia z tego powodu dodatkowych kosztów, lub
 - III - dopuszczenia, aby dokumenty i dowody były sporządzane w językach regionalnych lub mniejszościowych, jeśli jest to konieczne przy pomocy tłumaczy i przekładów;
 - d) podjęcia kroków w celu zapewnienia, aby stosowanie pkt. I oraz III ustępów b) i c) oraz jakakolwiek konieczna pomoc tłumaczy i korzystanie z przekładów nie pociągało za sobą dodatkowych kosztów dla osób, których to dotyczy.
2. Strony zobowiązują się do:
 - a) nieodmawiania uznania ważności dokumentów prawnych sporządzonych w danym kraju wyłącznie z tego powodu, że zostały sporządzone w języku regionalnym lub mniejszościowym, lub
 - b) nieodmawiania uznania ważności, w stosunkach między Stronami, dokumentów sporządzonych w danym kraju wyłącznie z tego powodu, że zostały sporządzone w języku regionalnym lub mniejszościowym i zapewnienia, aby można się było na nie powoływać wobec osób trzecich, nie posługujących się tymi językami, pod warunkiem, że osoby, które powołują się na te dokumenty, umożliwią zapoznanie się z ich treścią, lub
 - c) nieodmawiania uznania, w stosunkach między Stronami, ważności dokumentów prawnych sporządzonych w danym kraju, wyłącznie z tego powodu, że zostały sporządzone w języku regionalnym lub mniejszościowym.
3. Strony zobowiązują się do udostępnienia w językach regionalnych lub mniejszościowych najważniejszych tekstów ustaw krajowych oraz dotyczących w

szczegółności osób posługujących się tymi językami, chyba że zapewniono to w inny sposób.

Art. 10. Władze administracyjne i służby publiczne

1. Strony zobowiązują się tak dalece, jak jest to możliwe w rozsądnych granicach, w odniesieniu do okręgów administracyjnych Państwa, w których liczba mieszkańców posługujących się językami regionalnymi lub mniejszościowymi uzasadnia niżej wymienione działania i w zależności od sytuacji każdego języka, do: a)
I - zapewnienia, aby władze administracyjne posługiwały się językami regionalnymi lub mniejszościowymi, lub
II - zapewnienia, aby urzędnicy, którzy kontaktują się ze społeczeństwem, posługiwali się językami regionalnymi lub mniejszościowymi w stosunkach z osobami zwracającymi się do nich w tych językach, lub
III - zapewnienia, aby osoby posługujące się językami regionalnymi lub mniejszościowymi mogły składać w tych językach wnioski, ustne lub pisemne, i otrzymywać w tych samych językach odpowiedzi, lub
IV - zapewnienia, aby osoby posługujące się językami regionalnymi lub mniejszościowymi mogły składać w tych językach wnioski, ustne lub pisemne, lub
V - zapewnienia, aby osoby posługujące się językami regionalnymi lub mniejszościowymi mogły składać ze skutkiem prawnym dokumenty w tych językach:

- b) udostępnienia powszechnie używanych tekstów administracyjnych oraz formularzy w językach regionalnych lub mniejszościowych, lub w wersjach dwujęzycznych;
- c) zezwolenia władzom administracyjnym na sporządzanie dokumentów w językach regionalnych lub mniejszościowych.

2. W stosunku do władz regionalnych lub lokalnych, na których terytorium liczba mieszkańców posługujących się językami regionalnymi lub mniejszościowymi uzasadnia niżej wymienione działania, Strony zobowiązują się zezwolić lub zachęcać do:
 - a) posługiwania się językami regionalnymi lub mniejszościowymi w działalności władz regionalnych lub lokalnych;
 - b) umożliwienia składania przez osoby posługujące się językami regionalnymi lub mniejszościowymi wniosków, ustnych lub pisemnych, w tych językach;
 - c) publikowania przez władze regionalne ich oficjalnych dokumentów również w odpowiednich j językach regionalnych lub mniejszościowych;
 - d) publikowania przez władze lokalne ich oficjalnych dokumentów również w odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych;
 - e) posługiwania się przez władze regionalne językami regionalnymi lub mniejszościowymi podczas debaty w trakcie posiedzeń, nie wykluczając jednak używania języka (języków) oficjalnego;
 - f) posługiwania się przez władze lokalne językami regionalnymi lub mniejszościowymi podczas debaty w trakcie ich posiedzeń, nie wykluczając jednak używania języka (języków) oficjalnego;
 - g) posługiwania się lub przyjęcia, w razie konieczności w połączeniu z nazwą istniejącą w języku lub językach oficjalnych, tradycyjnych i poprawnych form dla nazw miejscowości w językach regionalnych lub mniejszościowych.
3. W odniesieniu do usług publicznych zapewnianych przez władze publiczne lub inne osoby działające w ich imieniu, Strony zobowiązują się, w stosunku do terytorium, na którym języki regionalne lub mniejszościowe są używane, w zależności od sytuacji każdego języka oraz tak dalece jak to jest możliwe w rozsądnych granicach, do:
 - a) zapewnienia posługiwania się językami regionalnymi lub mniejszościowymi przy wykonywaniu tych usług, lub
 - b) zezwolenia osobom posługującym się językami regionalnymi lub mniejszościowymi na złożenie wniosku w tych językach.

4. W celu wprowadzenia w życie tych postanowień ustępów 1-3, które zostały przez nie przyjęte, Strony zobowiązują się podjąć jedno lub więcej spośród następujących działań:
- a) dokonywania przekładów lub tłumaczeń w miarę potrzeb;
 - b) zatrudniania, a jeśli to konieczne, szkolenia urzędników i innych potrzebnych pracowników służb publicznych;
 - c) uwzględniania, tak dalece, jak jest to możliwe, wniosków pracowników służb znających język regionalny lub mniejszościowy o zatrudnienie na terytorium, na którym język ten jest używany.

5. Strony zobowiązują się zezwolić na podstawie wniosku osób zainteresowanych na posługiwanie się lub przyjęcie nazwisk w brzmieniu w języku regionalnym lub mniejszościowym.

Art. 11. Media

Strony zobowiązują się na rzecz osób posługujących się językami regionalnymi lub mniejszościowymi, w stosunku do terytoriów, na których językami tymi się mówi, w zależności od sytuacji każdego z tych języków i w takim zakresie, w jakim władze publiczne są bezpośrednio lub pośrednio właściwe do podejmowania decyzji lub odgrywania innej roli w tej sferze oraz z zastrzeżeniem poszanowania zasady niezależności i autonomii mediów, do: a)

w zakresie, w jakim radio i telewizja spełniają misję służby publicznej:

I - zapewnienia utworzenia przynajmniej jednej stacji radiowej i jednego kanału telewizyjnego w językach regionalnych lub mniejszościowych, lub

II - zachęcania lub ułatwienia utworzenia przynajmniej jednej stacji radiowej i jednego kanału telewizyjnego w językach regionalnych lub mniejszościowych, lub

III - wydania odpowiednich przepisów zobowiązujących stacje nadawcze do oferowania programów w językach regionalnych lub mniejszościowych:

b)

I - zachęcania lub ułatwienia utworzenia przynajmniej jednej stacji radiowej w językach regionalnych lub mniejszościowych, lub

II - zachęcania lub ułatwienia regularnego nadawania programów radiowych w językach regionalnych lub mniejszościowych;

c)

I - zachęcania lub ułatwienia utworzenia przynajmniej jednego kanału telewizyjnego w językach regionalnych lub mniejszościowych, lub

II - zachęcania lub ułatwienia regularnego nadawania programów telewizyjnych w językach regionalnych lub mniejszościowych;

d)

zachęcania lub ułatwienia produkcji i dystrybucji materiałów audiowizualnych w językach regionalnych lub mniejszościowych;

e)

I - zachęcania lub ułatwienia utworzenia i utrzymania przynajmniej jednej gazety w językach regionalnych lub mniejszościowych, lub

II - zachęcania lub ułatwienia regularnego publikowania artykułów prasowych w językach regionalnych lub mniejszościowych;

f)

I - pokrywania dodatkowych kosztów utrzymania tych mediów, które posługują się językami regionalnymi lub mniejszościowymi, jeśli tylko prawo dopuszcza jako zasadę pomoc finansową dla mediów, lub

II - wykorzystywania istniejących środków pomocy finansowej również do produkcji audiowizualnej w językach regionalnych lub mniejszościowych;

g)

pomocy w szkoleniu dziennikarzy i innych pracowników mediów posługujących się językami regionalnymi lub mniejszościowymi.

Strony zobowiązują się zagwarantować swobodny bezpośredni odbiór programów radia i telewizji nadawanych z sąsiednich krajów w języku używanym w identycznej lub podobnej formie i nie sprzeciwiać się retransmisji programów radia i telewizji z sąsiednich krajów w tym języku. Ponadto zobowiązują się one do zapewnienia, iż nie zostaną wprowadzone ograniczenia swobody wypowiedzi i swobodnego przepływu informacji w prasie wydawanej w języku używanym w formie identycznej lub podobnej do języka regionalnego lub mniejszościowego. Korzystanie z tych swobód, ze względu na to, że wiąże się z obowiązkami i odpowiedzialnością, może być poddane takim wymogom prawnym, uwarunkowaniom, ograniczeniom lub karom.

jakie są przewidziane przez ustawę i niezbędne w demokratycznym społeczeństwie w interesie bezpieczeństwa państwowego, integralności terytorialnej lub bezpieczeństwa publicznego, w interesie zapobiegania przestępstwom lub naruszeniom porządku publicznego, ochrony zdrowia lub moralności, ochrony dobrego imienia lub praw innych osób. zapobieżenia ujawnianiu informacji poufnych lub dla zagwarantowania powagi i bezstronności władzy sądowej. 3. Strony zobowiązują się zapewnić, aby interesy osób posługujących się językami regionalnymi lub mniejszościowymi były reprezentowane lub brane pod uwagę w organach, które mogą być tworzone zgodnie z prawem i odpowiedzialne za zagwarantowanie wolności i pluralizmu mediów.

Art. 12. Działalność kulturalna i jej baza materialna

1. W odniesieniu do działalności kulturalnej i jej bazy materialnej - w szczególności bibliotek, wideotek, ośrodków kultury, muzeów, archiwów, uczelni, teatrów, kin. jak również twórczości literackiej i produkcji filmowej, ludowych form twórczości kulturalnej, festiwali i przemysłu produkującego na rzecz kultury, włączając w to m.in. stosowanie nowych technologii - Strony zobowiązują się na terytorium, na którym takie języki są używane i w zakresie, w jakim władze publiczne są właściwe do podejmowania decyzji lub odgrywania roli w tej dziedzinie, do:

- a) popierania form wypowiedzi i innych inicjatyw charakterystycznych dla języków regionalnych lub mniejszościowych oraz roztaczania opieki nad różnymi formami dostępu do prac tworzonych w tych językach;
- b) roztaczania opieki nad różnymi formami dostępu do prac tworzonych w językach regionalnych lub mniejszościowych przez pomoc i rozwijanie tłumaczeń, dubbingu, postsynchronizacji oraz sporządzanie napisów filmowych;
- c) troski o dostęp w językach regionalnych lub mniejszościowych do prac tworzonych w innych językach przez pomoc i rozwijanie tłumaczeń, dubbingu, postsynchronizacji oraz sporządzanie napisów filmowych;
- d) zapewnienia, aby organy odpowiedzialne za organizowanie i wspieranie różnego rodzaju działalności kulturalnej właściwie uwzględniały znajomość i umiejętność posługiwania się językami regionalnymi lub mniejszościowymi oraz znajomość związanej z nimi kultury w inicjatywach, które podejmują lub które wspomagają;
- e) popierania działań mających na celu zapewnienie, aby organy odpowiedzialne za organizowanie i wspieranie działalności kulturalnej miały w swojej dyspozycji pracowników z płynną znajomością odpowiedniego języka (języków) reszty ludności;
- f) zachęcania do bezpośredniego uczestnictwa reprezentantów osób posługujących się językami regionalnymi lub mniejszościowymi w tworzeniu podstaw materialnych i planowaniu działalności kulturalnej;
- g) zachęcania lub ułatwiania tworzenia organu lub organów odpowiedzialnych za gromadzenie, przechowywanie i wystawianie lub publikowanie prac tworzonych w językach regionalnych lub mniejszościowych;
- h) przygotowywania lub wspierania i finansowania, w razie potrzeby, tłumaczeń i badań terminologicznych, w szczególności w celu utrzymania i rozwijania właściwej terminologii administracyjnej, handlowej, ekonomicznej, społecznej, technicznej i prawnej w każdym języku regionalnym lub mniejszościowym.

Art. 13. Życie ekonomiczne i społeczne

1. W odniesieniu do działalności ekonomicznej i społecznej Strony zobowiązują się, na całym terytorium, do: "*" a) usunięcia z prawodawstwa wszelkich przepisów zabraniających lub

ograniczających, bez usprawiedliwionych przyczyn, używania języków regionalnych lub mniejszościowych w dokumentach związanych z życiem ekonomicznym i społecznym, w szczególności w umowach o pracę i dokumentach technicznych, takich jak instrukcje obsługi urządzeń i instalacji;

b) zakazania umieszczania w regulacjach wewnętrznych przedsiębiorstw i dokumentach prywatnych jakichkolwiek klauzul wyłączających posługiwanie się językami regionalnymi lub mniejszościowymi, przynajmniej między osobami „używającymi tego samego języka;

c) przeciwstawienia się praktykom mającym na celu zniechęcenie do posługiwania się językami regionalnymi lub mniejszościowymi w związku z działalnością ekonomiczną lub społeczną;

d) ułatwienia lub zachęcenia do posługiwania się językami regionalnymi lub mniejszościowymi za pomocą środków innych niż wymienione w powyższych punktach.

2. W odniesieniu do działalności ekonomicznej i społecznej Strony zobowiązują się w zakresie, w którym władze publiczne są właściwe, na terytorium, na którym języki regionalne lub mniejszościowe są używane, i tak dalece jak jest to możliwe w uzasadnionych granicach, do:

a) włączenia do regulacji finansowych i bankowych przepisów, które pozwalają, za pomocą procedury zgodnej z praktyką handlową, na używanie języków regionalnych lub mniejszościowych przy sporządzaniu przekazów pieniężnych (czeków, weksli itp.) lub innych dokumentów finansowych, lub tam, gdzie jest to właściwe, zapewnienia stosowania tych przepisów;

b) w sektorach ekonomicznym i społecznym, pozostających pod ich bezpośrednią kontrolą (sektor publiczny), organizowania działalności popierającej posługiwanie się językami regionalnymi lub mniejszościowymi;

c) zapewnienia, aby zakłady opieki społecznej, takie jak szpitale, domy starców i przytulki, umożliwiły przyjmowanie i leczenie osób posługujących się językiem regionalnym lub mniejszościowym przy użyciu tego właśnie języka w sytuacji, gdy osoby te wymagają opieki z powodu choroby, podeszłego wieku lub innych względów;

d) zapewnienia, przy pomocy odpowiednich środków, aby instrukcje bezpieczeństwa były sporządzane także w językach regionalnych lub mniejszościowych;

e) poczynienia kroków, aby instrukcje dostarczane przez właściwe władze publiczne, dotyczące praw konsumentów, były dostępne w językach regionalnych lub mniejszościowych.

Art. 14. Wymiana graniczna

Strony zobowiązują się do:

a) stosowania istniejących umów dwustronnych i wielostronnych, które je wiążą z Państwami, w których ten sam język jest używany w identycznej lub podobnej formie, lub jeśli to konieczne, dążenia do zawarcia takich umów, takie aby ułatwić kontakty między osobami posługującymi się tym samym językiem w Państwach, o które tu chodzi, w sferze kultury, oświaty, informacji, szkolenia zawodowego i edukacji ciągłej;

b) ułatwiania na korzyść języków regionalnych lub mniejszościowych lub wspierania współpracy przez granice, w szczególności między władzami regionalnymi lub lokalnymi tam, gdzie te same języki używane są w identycznej lub podobnej formie.

CZĘŚĆ IV

Stosowanie Karty

Art. 15. Okresowe raporty

1. Strony w określonych odstępach czasu przedstawiają Sekretarzowi Generalnemu Rady Europy, w formie ustalonej przez Komitet Ministrów, raport o ich polityce realizowanej zgodnie z treścią; Części II niniejszej Karty i o środkach podjętych dla

wdrożenia tych przepisów Części III, które one przyjęły. Pierwszy raport zostanie przedstawiony w ciągu roku następującego po wejściu w życie Karty w stosunku do tego Państwa, a następne raporty w odstępach co trzy lata. 2. Strony podają swoje raporty do wiadomości publicznej. **Art.**

16. Badanie raportów

1. Raporty przedstawione Sekretarzowi Generalnemu Rady Europy na podstawie art. 1 5. bada komitet utworzony zgodnie z treścią art. 17.
2. Organy lub stowarzyszenia powstałe w Państwie Stronie mogą zwracać uwagę komitetu ekspertów na zagadnienia odnoszące się do zobowiązań przyjętych przez tę Stronę na podstawie przepisów Części III niniejszej Karty. Po konsultacji ze Stroną, której one dotyczą, komitet ekspertów może je uwzględnić przy przygotowywaniu raportu wymienionego poniżej w ust. 3. Organy lub stowarzyszenia, o których tu mowa, są ponadto uprawnione do przedstawiania swojego stanowiska oceniającego politykę realizowaną przez Stronę zgodnie z treścią Części II.
3. Na podstawie raportów wymienionych w ust. 1. oraz uwag wspomnianych w ust. 2. komitet ekspertów przygotowuje swój raport dla Komitetu Ministrów. Do tego raportu dołącza się treść uwag przedstawionych przez Stronę na prośbę komitetu. Komitet Ministrów może ten raport opublikować.
4. Raport wymieniony w ust. 3. zawiera w szczególności propozycje komitetu ekspertów skierowane do Komitetu Ministrów, dotyczące ewentualnych pożądaných zaleceń Komitetu Ministrów dla jednej lub więcej Stron.
5. Sekretarz Generalny Rady Europy sporządza dwuletni szczegółowy raport dla gromadzenia Parlamentarnego na temat stosowania Karty.

Art. 17. Komitet Ekspertów

1. W skład komitetu ekspertów wchodzi jeden członek z każdej ze Stron, powołany przez Komitet Ministrów z listy osób o najwyższym poziomie moralnym i uznanej kompetencji w sprawach, których dotyczy Karta, przedstawionej przez Stronę.
2. Członkowie komitetu są powoływani na okres sześciu lat z możliwością ponownego powołania. Członek, który nie ma możliwości dokończyć swojej kadencji, jest zastępowany zgodnie z procedurą określoną w ust. 1. i na okres do końca tej kadencji.
3. Komitet ekspertów przyjmuje własny regulamin postępowania. Obsługę w zakresie sekretariatu zapewnia Sekretarz Generalny Rady Europy.

CZEŚĆ V

Przepisy końcowe

Art. 18

Niniejsza Karta jest otwarta do podpisu przez Państwa członków Rady Europy. Podlega ona ratyfikacji, przyjęciu lub zatwierdzeniu. Dokumenty ratyfikacji, przyjęcia lub zatwierdzenia składane są Sekretarzowi Generalnemu Rady Europy. **Art. 19**

1. Niniejsza Karta wejdzie w życie pierwszego dnia miesiąca następującego po upływie okresu trzech miesięcy od daty wyrażenia przez pięć państw członkowskich Rady Europy zgody na przyjęcie wynikających z niej zobowiązań zgodnie z art. 18.
2. W odniesieniu do każdego Państwa Strony, które później wyrazi zgodę na związanie się tymi zobowiązaniami, Karta wejdzie w życie pierwszego dnia miesiąca następującego po upływie okresu trzech miesięcy od daty złożenia dokumentu, ratyfikacji, przyjęcia lub zatwierdzenia.

Art. 20

- 1.* Po wejściu w życie niniejszej Karty Komitet Ministrów Rady Europy może zaprosić każde Państwo nie będące członkiem Rady Europy, do przystąpienia do niej.
2. W odniesieniu do każdego przystępującego Państwa Karta wejdzie w życie pierwszego dnia miesiąca następującego po upływie okresu trzech miesięcy od daty złożenia dokumentu przystąpienia Sekretarzowi Generalnemu Rady Europy.

Art. 21

1. Każde Państwo może, w chwili podpisania lub składania dokumentu ratyfikacji, przyjęcia lub zatwierdzenia dokonać jednego lub więcej zastrzeżeń do ust. 2-5 art. 7. niniejszej Karty. Inne zastrzeżenia nie są dopuszczalne.
2. Każde Państwo Strona, które dokonało zastrzeżenia na podstawie ustępu poprzedzającego, może w całości lub częściowo je wycofać przez notyfikację skierowaną do Sekretarza Generalnego Rady Europy. Wycofanie to będzie skuteczne począwszy od daty otrzymania notyfikacji przez Sekretarza Generalnego.

Art. 22

1. Każda Strona może w każdym czasie wypowiedzieć niniejszą Kartę w drodze notyfikacji skierowanej do Sekretarza Generalnego Rady Europy.
2. Wypowiedzenie takie staje się skuteczne, poczynając od pierwszego dnia miesiąca następującego po upływie okresu sześciu miesięcy od dnia otrzymania notyfikacji przez Sekretarza Generalnego.

Art. 23

Sekretarz Generalny Rady Europy notyfikuje członkom Rady i wszystkim Państwom, które przystąpiły do niniejszej Karty:

- a) każde podpisanie;
- b) złożenie każdego dokumentu ratyfikacji, przyjęcia, zatwierdzenia lub przystąpienia;
- c) każdą datę wejścia w życie niniejszej Karty zgodnie z art. 19. i 20.;
- d) każdą notyfikację otrzymaną w wyniku zastosowania przepisów art. 3., ust. 2;
- e) każdą inną czynność prawną, notyfikację lub zatwierdzenie dotyczące niniejszej Karty. Seria Traktatów Europejskich, nr 148 Strasburg, Karta, otwarta do podpisu 5 listopada 1992 r., weszła w życie po piątej ratyfikacji 1 marca 1998 r.

Rzeczpospolita Polska dotychczas nie podpisała Karty; według stanu na dzień 1 października 1999 r., podpisało ją 20 państw, w tym: Austria, Cypr, Dania, Francja, Islandia, Luksemburg, Malta, Rumunia, Słowenia, Hiszpania, Macedonia, Ukraina, ponadto Kartę podpisały i ratyfikowały Chorwacja, Finlandia, RFN, Węgry, Lichtenstein, Holandia, Norwegia, Szwajcaria.

Przekładu z oryginału w obu językach oficjalnych (angielskim i francuskim) dokonał Marek Antoni Nowicki; cyt. za: G. Janusz (red.), Raport o sytuacji osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Seria: Raporty, Ekspertyzy, Opinie (nr 8), Warszawa 1994.